

tidsskrift *sb.*, -et, -er, i sms.
 tidsskrift- el. tidsskrifts-, fx
 tidsskrift(s)artikel.

tidsspild *sb.*, -et el. tids-

spilde *sb.*, -t.

Nyt fra **Sprognævnet**

spørgsmål, *bf. pl. ene*

tidsstemple *vb.*, -ede.

tidsstempling *sb.*, -en, -er.

Generationsprog – myte eller virkelighed?

Af Marianne Rathje

Der er mange myter om unges sprog. De unge taler grimt, de bruger bandeord i hver en sætning og masser af engelske ord, og generationerne kan i det hele taget ikke forstå hinanden. I min ph.d.-afhandling *Generationsprog i mundtlig interaktion. En sociolinguistisk undersøgelse af generationsspecifikke sproglige og interaktionelle træk i tre generationers talesprog* (2008) har jeg undersøgt om myterne om de unges ”grimme” sprog er rigtige, og om der er hold i antagelserne om at generationerne ikke forstår hinanden. Jeg har altså undersøgt *generationssprog*, dvs. hvilke sproglige træk som er særlige for bestemte generationer.

Generationsundersøgelsens data

For at kunne undersøge generationsprog har jeg indsamlet et talesprogs-korpus fra tre generationer. Data består af 24 samtaler som er optaget i 2002/2003, og som varer ca. ½ time

hver. Det er kvinder fra københavnsområdet der snakker sammen to og to på en cafe. Kvinderne kendte ikke hinanden i forvejen. De unge samtalede tagere er 16-18 år, de midaldrende er 37-46 år, og de ældre er 68-78 år. Kvinderne deltager hver i to samtaler - én samtale med en på deres egen alder, og én samtale med en der har en anden alder end de selv. Således er halvdelen af samtalerne med samtalede tagere fra samme generation, og den anden halvdel er med samtalede tagere der tilhører hver sin generation.

Er myterne sande?

For at finde ud af om antagelserne om de unges ”grimme” sprog og generationernes forståelsesproblemer er rigtige, har jeg undersøgt de følgende områder i data:

- misforståelser
- bandeord

- engelske lån
- citater.

Er myterne sande, skulle vi forvente at der ville være mange misforståelser mellem generationerne, at de unge ville have flere bandeord end andre generationer, og at de unge ville have flest engelske lån. Citater er ikke et sprogligt træk som fylder særlig meget i den offentlige debat om unges sprog og det sproglige forfald. Men det er et træk der i data forekom at være et generationssprogligt træk, og i sprogvidenskabelige sammenhænge er det da også kendt som et ungdomssprogligt træk.

Generationsundersøgelsen har frembragt disse resultater:

- Der er *ikke* flere forståelsesvanskeligheder mellem generationerne end der er *inden* for hver generation.
- Der er *ikke* flere bandeord i de unges sprog end i de øvrige generationers.
- Der er flere engelske lån i de unges sprog end i de øvrige generationers.
- Citater bruges mest af unge og markeres på en særlig måde af unge.

To myter har altså måttet lade livet (misforståelser og bandeord), en enkelt er blevet bekræftet (engelske lån), og et ”nyt” generationssprogligt træk kan påbegynde sin livsbane (citater). Jeg vil nedenfor gennemgå de generationssproglige resultater for hvert område.

Misforståelser

Det har vist sig at der er *samme antal* misforståelser når generationerne taler med en jævnaldrende som når generationerne taler

med en fra en anden generation. Der er altså *ikke* flere forståelsesproblemer mellem generationerne end inden for hver generation – i hvert fald ikke forståelsesproblemer der afsætter spor i samtalen.

Generationerne har til gengæld forskellige måder at tackle forståelsesproblemer på: De unge behandler forståelsesproblemerne *åbent*, mens de ældre ikke behandler forståelsesproblemerne i samme grad. De unge spørger ofte ”hvad siger du?”, ”hvad mener du?”, ”mener du sådan eller sådan?”, mens de ældre ikke i samme grad reagerer på de forståelsesvanskeligheder man som udenforstående kan se spor af i samtalen. Forståelse i samtalen er altså vigtig for de unge, men denne opmærksomhed på forståelsen går måske til gengæld ud over samtals flow og ”den gode stemning” når samtalepartneren hele tiden afbryder med opklarende spørgsmål. Den gode stemning ser derimod ud til at være vigtig for de ældre – på bekostning af forståelsen.

Bandeord

Heller ikke formodningen om at de unge har flere bandeord end andre generationer, holder stik (jeg bruger *bandeord* som overbegræbet for kraftudtryk, ”grimme ord” og lign.). Generationsundersøgelsen har nemlig vist at der er samme antal bandeord i de tre generationers sprog:

	Unge	Midaldrende	Ældre
Antal bandeord i % af generationens samlede antal ord	0,19 %	0,15 %	0,18 %

Figur 1: Generationernes samlede antal bandeord.

De unge bruger altså *ikke* flere bandeord end de øvrige generationer.

Men generationerne bruger til gengæld forskellige *typer* af bandeord. De unge bruger mange bandeord der er knyttet til kroppens nedre regioner. Man kan også kalde dem fæ-

kale og seksuelle bandeord, for det er bandeord som fx *shit, pis, lort og fuck*. Til gengæld bruger de midaldrende og ældre mange bandeord der er knyttet til det religiøse område, fx *for helvede, for fanden* og *sgu* (afkortning af så *Gud hjælpe mig*):

	Unge	Midaldrende	Ældre
Kroppens nedre funktioner	42,9 %	2,9 %	1,6 %
Religion	57,1 %	91,7 %	95,7 %

Figur 2: Generationernes brug af bandeordstyperne "kroppens nedre funktioner" og "religion".

De unge har også flest engelske bandeord, fx *shit* og *fuck*, og de ældre og midaldrende har

mange omskrevne bandeord, dvs. de pænere bandeord som *for søren, sgi* og *saftsuseme*:

	Unge	Midaldrende	Ældre
Engelske	10 %	1,4 %	-
Omskrevne	2,9 %	26,1 %	27,9 %

Figur 3: Generationernes brug af bandeordstyperne "engelske" og "omskrevne".

De unge bruger som nævnt ikke flere bandeord end de øvrige generationer, men de bruger nogle andre typer (nemlig bandeord knyttet til kroppens nedre funktioner og engelske bandeord), og måske derfor kan det opleves som om bandeordene er hyppigere: De fylder simpelthen mere i de voksne ører.

Engelske lån

I modsætning til de ovenstående myter, som altså ikke har kunnet bekræftes, har generationsundersøgelsen vist at myten om de unges mange engelske lån kan bekræftes: De unge bruger *flere* engelske lån end de andre generationer: >

	Unge	Midaldrende	Ældre
Antal engelske lån i % af generationens samlede antal ord	1,17 %	0,56 %	0,14 %

Figur 4: Generationernes samlede antal engelske lån.

Især er ordet *okay* hyppigt: Det er det hyppigste lån i alle tre generationer. Men i den unge informantgruppe udgør *okay* hele 67,6 % af gruppens samlede antal lån, og det er især pga. *okay* at de unges lån adskiller sig fra de øvrige to generationers lån. Fraregner man nemlig *okay* fra de unges samlede antal lån, udgør de engelske lån i denne aldersgruppe

kun 0,38 % af de unges samlede antal ord - mod 1,17 % når man medregner *okay*. Fraregner man på samme måde *okay* fra de to øvrige generationers samlede antal lån, udgør de engelske lån hhv. 0,22 % af de midaldrendes lån (mod 0,56 % med *okay*) og 0,11 % af de ældres lån (mod 0,14 % med *okay*).

	Unge	Midaldrende	Ældre
Antal engelske lån % af generationens samlede antal ord, ekskl. <i>okay</i>	0,38 %	0,22 %	0,11 %

Figur 5: Generationernes samlede antal engelske lån ekskl. *okay*.

De unge har altså stadig flest engelske lån, og myten om de unges mange engelske lån må siges at være bekræftet, men med den tilføjelse at det især er *okay* der giver os fornemmelsen af at de unge bruger mange engelske lån.

Citater

Som nævnt har jeg kigget på et sprogligt træk som i sammenligning med de øvrige undersøgte træk ikke er genstand for så meget opmærksomhed i medierne i Danmark (det er det til gengæld i USA, så det kan være det kommer her også). Det er det træk man kalder *citater*. Et citat er det der står *efter* kolonet her:

”Så sagde min mor: *Jeg gider altså ikke*”

Her *demonstrerer* taleren hvad en person sagde i stedet for at referere det, ”Og så sagde min mor at hun ikke gad”. Citater er der også mange som kalder *direkte tale*, men det er lidt misvisende, bl.a. fordi man kan citere mange andre ting end tale, fx tanker og følelser og noget som man kan sandsynliggøre aldrig har været sagt, tænkt eller følt.

Citater er meget karakteristiske for unge. I undersøgelsen brugte de unge citater dobbelt så mange gange som de midaldrende og ældre:

	Unge	Midaldrende	Ældre
Citater pr. 1000 løbende ord	7,89	3,90	3,96

Figur 6: Generationernes samlede antal citater.

Det der kommer *før* kolonet i det ovenstående eksempel, er det man kalder *citatermarkering*, altså den måde hvorpå man viser at man demonstrerer, dvs. fremfører et citat. Og de unge ikke bare bruger flere citater, de markerer også citaterne anderledes end de ældre generationer. I stedet for at bruge traditionelle anførende verber, som fx *sige*, *tænke* og *råbe*, som de ældre og midaldrende gør, så bruger de unge fx verbet *være* til at markere et citat. Fx:

”Det *var* bare sådan noget: hvad?!”

I stedet for at referere eller beskrive en følelse med en abstrakt betegnelse, fx ”der blev jeg overrasket”, demonstrerer taleren en konkret følelse af et indre ”*hvad?!?*”.

Småord, især *bare sådan noget og sådan lidt*, er også ret karakteristiske ungdomssproglige citatmarkører. Men ofte markerer de unge slet ikke deres citater, og i de tilfælde skal samtalepartneren altså selv tænke sig til hvem der sagde hvad, om det er taleren selv eller en anden person, og om det var noget der blev sagt, eller det var en følelse eller en tanke. Man kan sige at citaterne gør talen meget konkret og dramatiseret, altså ligesom et lille skuespil på en scene.

Forestillinger om generationsprog

Ud over at få aflivet eller bekræftet myter om generationsprog var et yderligere formål

med generationsundersøgelsen at finde ud af om vi så at sige hænger fast i vores generationsprog, altså om vi ændrer vores sprog når vi taler med andre generationer, dvs. tilpasser os deres måde at tale på. Hvis vi tilpasser os en ikkejævndrende samtalepartners sprog, siger det noget om hvad vi betragter som generationsprog. Det kan også sige noget om at unge måske ikke *altid* taler det sprog som mange skælder ud over, men tilnærmer deres ungdomssprog til de ældre generationer, dvs. skruer ned for de ungdomssproglige træk med samtalepartnere der ikke er unge. Hvis denne tilnærmelse fra de unges side realiseres, kunne det tyde på at der måske ikke er grund til bekymring for dem der synes at de unges sprog repræsenterer et sprogligt forfald. Med andre ord er det sprog som de unge taler i dag, ikke nødvendigvis fremtidens sprog.

Generationsundersøgelsen viste på dette punkt at der er en del af de sproglige træk som generationerne bruger forskelligt når man sammenligner dem med hinanden som generationerne også tilpasser deres tale efter i samtale med en ikkejævndrende. Fx er citater et ungdomssprogligt træk, dvs. det bruges mest af unge, som vi så det ovenfor. Herudover bruger de unge også *færre* citater i samtale med de ældre informanter ift. med de jævndrende unge informanter. Så der er altså en form for *bevidsthed* om at det er generationsprog også eftersom de tilpas- ➤

ser deres sprog efter samtalepartneren fra en anden generation. Man kan sige at disse træk er generationssprog på to forskellige måder: både i brugen og i forestillingen om brugen. Det samme er i øvrigt tilfældet med de engelske lån.

Der er også nogle påviste generationssproglige træk som generationerne *ikke* tilpasser deres tale efter i samtaler på tværs af generationerne. Fx laver generationerne ikke deres bandeordstyper om fordi de taler med en fra en anden generation. Så de er enten ikke klar over at de forskellige bandeordstyper er generationssproglige, eller også har de ikke lyst til eller formår ikke at ændre deres sprog.

Endelig findes der i generationsundersøgelsen de meget interessante træk hvor generationerne *tror* at der er tale om et generationsprogligt træk, men hvor der ikke har vist sig nogen forskel på generationerne i brugen internt. Fx antallet af bandeord: Som vi så ovenfor, bruger de unge ikke flere bandeord end de øvrige generationer, men ser man på de intergenerationelle samtaler bruger unge *færre* med ældre og midaldrende, og ældre og midaldrende bruger *flere* med unge. Der er altså blandt informanterne, som i samfundet i øvrigt, en udbredt forestilling om at unge bruger flere bandeord end de øvrige generationer - og informanterne tilpasser sig sprogligt efter denne forestilling.

Generationsundersøgelsen har altså aflivet to myter, bekræftet en enkelt myte og føjet et par nye træk til listen over ungdomssproglige træk. Og undersøgelsen har vist at man både kan finde generationssprog i brugen og i forestillingen om brugen.

Marianne Rathje (f. 1973) er forsker i Dansk Sprognævn.

Litteratur

Rathje, Marianne (2008): *Generationssprog i mundtlig interaktion. En sociolingvistisk undersøgelse af generationsspecifikke sproglige og interaktive træk i tre generationers talesprog*, ph.d.-afhandling indleveret ved Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet, maj 2008.

Italesættelse: Historien om et ord

Af Søren Gosvig Olesen

På *Berlingske.dk* har man indført den politik at offentliggøre en årlig "hadeordskanon". Blandt de forhadte ord, man kan stemme på for 2008's vedkommende, finder man ordet "italesætte". Andre ord og udtryk er f.eks. "patetisk", "rollemodel", "at please", "wellness", eller "et skriv".

Ordene kandiderer til hadelisten ud fra forskellige begrundelser. Ud for "wellness" står der, som sandt er, at ordet "stinker af stress", og ud for "et skriv" er formuleringen helt enkelt: "Hold op med det pjat!" Søger man efter en begrundelse for at anse "italesætte" for hæsligt, finder man dog kun følgende formulering: "Er det nødvendigt at sige mere?"

Så vidt er det altså kommet. "Italesætte", respektive "italesættelse" er kommet så meget i vælten, bliver brugt så meget, at det ikke kræver nærmere begrundelse at udnævne det til hadeord.

Men er det ikke nødvendigt at sige mere? Jeg mener jo. For hvordan er det kommet så vidt? Og hvor kommer orddannelsen fra?

Som man uden videre kan se, er ordet "italesætte" dannet på samme måde som "iværksætte" eller "iscenesætte", med tilhørende substantiver. Det er dog af nyere dato end disse ord.

Dansk Sprognævn har indtil for nylig dateret ordet "italesætte" til at være dukket op første gang i 1991 (den 29. januar i *Politiken*)

og ordet "italesættelse" til 1993 (den 6. maj, ligeledes i *Politiken*). Det Danske Sprog- og Litteraturselskab havde en tid lang en dating, som hed 1994, men jeg har hørt, at man siden har overvejet at tilbagedatere orddannelsen til 1989 (igen med *Politiken* som kilde, denne gang fra 5. december). Jeg er ligeledes bekendt med, at nogle mener, "italesættelsen" skulle stamme fra Roskilde Universitet, hvor "diskursanalyse" er en udbredt metode på en række fag ...

Historien er nu en anden. I den sidst nævnte overlevering er så meget dog sandt, at orddannelsen må tilskrives "diskursanalysens" ophavsmand, idéhistorikeren Michel Foucault. Det kan dokumenteres, at han bruger konstruktionerne "mettre en discours" og "mise en discours" i bogen *La volonté de savoir*, også kendt som *Histoire de la sexualité*, tome 1. Det sker i 1976.

Bogen kommer på dansk i 1978 med titlen *Seksualitetens historie*, I *Viljen til viden* (Rhodos forlag, København) og genudgives i 1994 som *Viljen til viden, Seksualitetens historie 1* (Det lille forlag, København).

Foucault anvender første gang ordet i *La volonté de savoir* på originaludgavens (Gallimard, Paris) side 20: "le "fait discursif" global, la "mise en discours" du sexe" – i anførselstegn, som det fremgår; og dernæst side 43: "Autour du sexe, toute une trame de mises en discours variées, spécifiques et coerci- ➤

tives”, uden anførselstegn. Når jeg opholder mig ved anførselstegnene, som først sættes og siden undlades, er det, fordi jeg tager dem for en markering af, at der er tale om en nydannelse. På fransk har man også haft ”iværksættelse” (mise en œuvre) og ”iscenesættelse” (mise en scène) ganske længe, men ”mise en discours” er noget nyt, det er noget, Foucault selv finder på.

I den danske oversættelse lyder de citerede steder som følger: ”altså kort sagt det seksuelles altomspændende ”diskursive faktum”, ”italesættelse”...” (originaludgavens side 20, andenudgavens side 24), hhv.: ”Omkring kønnet foregår en sammenbidt italesættelse, der fremtvinger specifikke, forskellige ...” (side 43 i både originaludgave og andenudgave).

Italesættelsen er m.a.o. kommet ind i det danske sprog via fransk, nærmere bestemt via Foucault. Min rolle i historien er at være oversætter af netop denne bog af Foucault. Det er og bør være en lille birolle i forhold til forfatterens. Men i tilfældet med dette ord må oversætteren nu indrømme, at historien er vokset ham over hovedet.

Aldrig havde jeg troet, at det ord, jeg valgte, dengang jeg som ung studerende sad på Statsbiblioteket i Århus med Foucaults bog og Blinkenbergs og Høybyes ordbog, skulle få sådan en udbredelse. Hvis man kunne tage patent på et ord, ville jeg være en holden mand. Det er jeg ikke. Men hvad, Mogens Vemmer får vel heller ikke procenter for hver Kajakage, der bliver solgt i danske konditorier. Og for øvrigt er jeg heller ikke udelt begejstret. Man siger jo efterhånden ”italesætte”, hvor man lige så godt kunne sige ”sætte ord

på”, ”eksplicitere”, eller noget helt tredje. *Berlingskes* synspunkt er fuldt forståeligt. Og dog, *er* de andre ord lige så gode? Eller kunne jeg have valgt noget andet? Nej. Jeg vil godt forsvare mit ord, trods alt.

Det er nemlig lige så godt dansk at sige ”italesætte”, som det er godt fransk at sige ”mettre en discours”. Foucault tager det gængse ord ”discours” og lader det indgå i de nye orddannelser ”mettre en discours” og ”mise en discours”, en type orddannelse, som man har mange af på fransk. På almindeligt fransk svarer ”discours” til dansk ”tale”; at ”holde en tale” hedder på fransk ”faire un discours”. På det tidspunkt, midt i 1970’erne, hvor Foucault skriver *Viljen til viden*, har ordet ”discours” dog fået en udvidet betydning blandt franske intellektuelle, idet ordet nu også henviser til den logik, en bestemt tale-måde følger. I videre perspektiv ses en sådan bestemt logik (eller altså diskurs) som typisk for hele det miljø eller hele den epoke, der kan tale sådan. Ordet betegner altså en logik, der ikke er formel og tidløs, men som derimod er specifik og konkret. Det betegner det, man på fransk kalder ”logicité” og på engelsk ”logicality”, i modsætning til det generelle fænomen, betegnet ”logique” eller ”logic”. Et tilsvarende skel som på engelsk skellet mellem den konkrete, førte politik (policy) og politik generelt set (politics). Problemet var at få dén pointe med ind i orddannelsen på dansk.

Inden jeg var blevet færdig med min danske oversættelse, var den tyske oversættelse udkommet. Den fik jeg fat i og så, at dér var ”mise en discours” blevet til ”Diskursivering”. Ak ja, sådan kunne jeg jo også have gjort. ”Diskursivering” og ”at diskursivere”.

Der er sikker gevinst hver gang, når man blandt akademikere vælger at indføre teknisk terminologi. Men har man så oversat? ”Diskursivering” og ”at diskursivere” siger lige så lidt på dansk som deres tyske pendanter på tysk. Hvorimod udtrykkene på fransk har en ganske levende forbindelse med det sprog, de indføres på. Der er ikke noget teknisk ved den franske terminologi. Det er knap nok terminologi. Det er sproget, der tænker.

Altså holdt jeg på mit. Og jeg holder ved. I det register, som findes i oversættelsens originaludgave, motiverer jeg (side 181) mit ordvalg, idet jeg undskyldende kalder min oversættelse ”noget håndfast”. Da jeg senere oversatte Michel Foucaults tiltrædelsesforelæsning *L'ordre du discours*, kom den også til at hedde *Talens forfatning*. Hvad ellers? Diskursens orden? Ja, god morgen!

Hvis det var måden at oversætte på, ville vi aldrig være kommet til at diskutere forholdet mellem ”tro” og ”viden”, for så ville Platons gamle diskussion stadig handle om ”doxa” og ”episteme” og være blevet en diskussion for nogle få indviede. Ganske vist siger de danske ord ”tro” og ”viden” ikke helt det samme som de græske. Det gør en oversættelse aldrig. ”Formodning” og ”videnskab” ville være et lige så godt valg – som dog fører ind i andre tanke- og associationsbaner. Sådan bliver resultatet også helt forskelligt, alt efter om det græske ”nous” oversættes med ånd, fornuft eller intellekt.

En oversættelse, som egentlig blot er en transskribering, er imidlertid også ét valg frem for andre. I de fleste tilfælde et uheldigt. Det ville være alt for snævert at oversætte

Søren Gosvig Olesen (f. 1956) er lektor i filosofi ved Københavns Universitet.

et ord som Hegels tyske ”Geist” til dansk ”gejst”, selv om ordet findes på dansk, og det ville give forkerte associationer (til gejstlig, kampgejst osv.)

Dansklærere plejer at sige, man skal bruge sine egne ord. Ellers bliver det nemlig svært at se, om eleven har tilegnet sig stoffet; det er smartness bare at lære terminologi. Som filosofilærer plejer jeg at sige det samme. Man skal bruge sine egne ord. Det vil sige, man skal tale dansk, når det er muligt.

At sige ”diskurs” og ”diskursivering” er til grin på dansk. Eller det er i hvert fald lettere komisk.

Meget kan man sige om ”at italesætte” og ”italesættelse” - men dansk, det er det! Det er en dansk betegnelse for det ”diskursive faktum”, for den begivenhed, hvorved noget skifter status, når man finder et ord for det.

Om lignende oversættelser er mulige på sprog, som ligner det danske, må være op til andre oversættere at afgøre. I den svenske oversættelse af Foucaults bog, *Viljan att veta*, som udkom på Gidlunds förlag (Hedemora) i 1980, er ”mettre en discours” blevet til ”omsätta i tal” og ”mise en discours” til ”omsättning i tal”.

Nordisk

Sprog i Norden 2008

Det 38. bind af de nordiske sprognævns fælles årsskrift *Språk i Norden/Sprog i Norden* udkom i sensommeren 2008. Det er publiceret med støtte fra Nordens Sprogråd.

2008-bindet er koncentreret om emnet ”navne”, der var hovedtemaet ved de nordiske sprognævns årsmøde i Uppsala i september 2007. Blandt artiklerne om dette emne er de danske *Dorit Sylvest Nielsen: Dansk navnelov – en succes?*, *Bente Holmberg: Danske*

Stednavne – officielt og uofficielt, og *Jørgen Schack: Varemærker i den sproglige rådgivning*.

Desuden indeholder bindet de faste rubrikker om nordisk sprogsamarbejde og om nyere sprog litteratur fra de nordiske lande.

Bogen koster 90 kr. og kan bestilles i boghandlen eller hos Dansk Sprognævn (tlf. 3532 8982 eller e-mail: moerch@dsn.dk).

SPØRGSMÅL OG SVAR

Hun ser ked ud af det

SPØRGSMÅL: Jeg hører ustandselig sætninger af typen *hun ser ked ud af det*. Men logisk set bør det vel være *hun ser ked af det ud*?

SVAR: Ordforbindelsen *ked af det* udgør en fast enhed med betydningen ’ulykkelig el. nedtrykt pga. modgang, skuffelse el. sorg’ (Den Danske Ordbog, bd. 3, 2004). Ordforbindelsen *se ’ud* (med tryk på *ud*) bruges ifølge samme ordbog (bd. 5, 2005) i betyd-

ningen ’være udstyret med bestemte egenskaber (i det ydre); fremstå’, fx *hun ser godt ud, det ser sådan ud, hun ser bedrøvet ud, han ser glad ud* osv. Og på samme måde kan man altså umiddelbart konstruere sætningen *hun ser ked af det ud*. Formelt set er der tale om en helt korrekt udtryksmåde. Problemet er bare at den på de fleste sprogbbrugere nok virker meget unaturlig, og det er formodentlig grunden til at *ud* ofte flyttes hen lige efter det

egentlige adjektiv i forbindelsen, altså *ked*:

Hun ser ked ud af det.

Ordforbindelsen *se ked ud af det* er ikke af ny dato. Den er nævnt i Ordbog over det danske Sprog fra 1928 (bd. 10) hvor den betegnes som ”dagligdags sprog”, og i perioden 1953-1992 var den i Nudansk Ordbog forsynet med kommentaren ”spøgende”. Denne karakteristik gælder næppe længere, og siden 1996 har man i Nudansk Ordbog under opslagsordet *ked* kunnet finde eksemplet *du ser så ked ud*

af det, hvad er der i vejen? uden kommentarer eller stilmarkører. I Den Danske Ordbog (bd. 3., 2004) er konstruktionen *se ked ud af det* ligeledes nævnt uden bemærkninger.

Hverken i talesproget eller i skriftsproget mener vi der er grund til undgå sætninger af typen *hun ser ked ud af det*. Hvis man helt vil være på den sikre side, kan man selvfølgelig bruge en omskrivning, fx *hun ser ud til at være ked af det*.

JNJ

Ud ad/af øjenkrogen

SPØRGSMÅL: Hedder det *han så ud af øjenkrogen at hun gik* eller *han så ud ad øjenkrogen at hun gik*?

SVAR: Hovedreglen er som bekendt at ”Af bruges i betydningen ’bort fra’: *ud af haven*; *ad* bruges i betydningen ’gennem’: *ud ad havelågen*.” (Erik Hansen: Rigtigt dansk, 2. udg., 1993). Men det er ikke uden videre indlysende hvordan den skal anvendes på det foreliggende eksempel fordi der ikke er nogen faktisk bevægelse: Spørgsmålet er, billedlig talt, om vi sidder inde i hovedet og kigger *ud ad øjenkrogen*, eller om vi sidder inde i øjenkrogen og kigger *ud af den*?

Den Danske Ordbog, bd. 6, 2005, giver under opslaget *øjenkrog* to faste udtryk: ”**se ud af øjenkrogen** el. **se (ud) gennem øjenkrogen**”, og konstruktionsoplysningen er ”[NGN ser (NGN/NGT) ud af øjenkrogen]”. På den ene side er *ud af øjenkrogen* altså klart nok muligt if. Den Danske Ordbog, mens *ud ad øjenkrogen* ikke nævnes. På den anden side kan man

åbenbart *se ud gennem øjenkrogen*, så hvorfor ikke *ud ad øjenkrogen*?

En søgning på korpus.dk (Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs korpus på i alt 56 mio. ord) giver 64 eksempler på *ud af øjenkrogen(e)*, 12 på *gennem øjenkrogen(e)* og 11 på *ud ad øjenkrogen(e)*. Der er 17 eksempler på *fra øjenkrogen(e)*, men bortset fra et enkelt (*et udfordrende blik fra øjenkrogen*) er de alle bogstavelige – der glider mange tårer fra øjenkrogen i disse eksempler.

Ad er altså ikke det hyppigste udtryk, men det støttes af at *gennem* forekommer, mens *fra* er sjældent. Det faste udtryk kunne med andre ord lige så godt have været ”**se ud ad/af øjenkrogen**” og konstruktionsoplysningen tilsvarende ”[NGN ser (NGN/NGT) ud af/af øjenkrogen]”. Begge former må regnes for korrekte i dette tilfælde.

OR

Skole-hjem-samtale

SPØRGSMÅL: Jeg er skolelærer på en større folkeskole, og på lærerværelset diskuterer vi ivrigt hvordan man korrekt skriver betegnelsen for den samtale som et par gange om året holdes mellem skolen på den ene side og eleverne og deres forældre på den anden. Vi har forsøgt os med en lang række forskellige skrivemåder, fx *skolehjemssamtale*, *skole-hjemssamtale*, *skole/hjemssamtale*, *skole/hjemssamtale*. Hvilken skrivemåde er den rigtige?

SVAR: Den korrekte skrivemåde er *skole-hjemssamtale*, altså med to bindestreger. Det skyldes at der er tale om en sammensætning med betydningsmæssigt sidestillede led. En *skole-hjemssamtale* er jo en samtale der vedrører både skolen og hjemmet. Leddene *skole* og *hjem* er således betydningsmæssigt sidestillede, og det markeres ifølge § 57.5 i Retskrivningsordbogen med en bindestreg mellem de to led. Og hvis en sammensætning med bindestreg indgår i andre sammensætninger, sættes der yderligere en bindestreg (jf. § 57.7a); det forklarer den anden bindestreg.

Bindestregen mellem *skole* og *hjem* har betydningen 'og' eller 'både .. og'. Den sættes for at markere at der er tale om to lige vigtige ord og ikke ét ord, fx *skolehjem* ('døgninstitution for børn og unge der har svært ved at fungere i en almindelig skole' eller 'hjem for unge uddannelsessøgende med lang transport til deres uddannelsesinstitution', jf. Den Danske Ordbog).

Tilsvarende skrives der *olie-eddike-dressing* (men fx *vineddikedressing*), *hjerter-kar-syg-*

dom (men fx *blodkarsygdom*), *dansk-svensk ordbog* (men fx *finlandssvensk ordbog*), *det rød-hvide flag* (men fx *det snehvide landskab*), *læge-patient-samtale* (men fx *kræftpatient-behandling*), *øre-næse-hals-læge* (men fx *øre-læge*) osv.

Det kan i visse tilfælde være vanskeligt at afgøre om delene i en sammensætning først og fremmest skal opfattes som sidestillede eller som alternativer. I sådanne tilfælde kan man bruge bindestreg eller skræstreg afhængigt af om man lægger hovedvægten på den ene eller den anden betydning. Eksemplet i § 57.5. i Retskrivningsordbogen er *køle-varme-taske*. Det skal skrives på den anførte måde hvis man fokuserer på at der er tale om en taske der *både* kan køle og varme indholdet. Hvis man derimod tænker på det som en taske der *enten* køler *eller* varmer indholdet, skal det skrives *køle/varmetaske*. Bemærk at skræstregen "suspenderer" bindestregerne (der skrives altså ikke *køle/varme-taske* eller *køle-/varme-taske*).

I *skole-hjemssamtale* er det ikke muligt at opfatte delene som alternativer, og en skrivemåde som *skole/hjemssamtale* kan derfor ikke forsvares.

JNJ

Blodnæse og næseblod

SPØRGSMÅL: Mine børn siger *blodnæse* om det som jeg kalder *næseblod*. Hvor udbredt er det? Har det noget at gøre med hvor man kommer fra (vi bor på Amager)?

SVAR: *Blodnæse* er ikke særligt udbredt i skriftsproget, og brugen har muligvis noget at gøre med hvor man kommer fra.

Det er kun *næseblod* der står i ordbøger over standardsproget, men *blodnæse* har tilsyneladende en vis udbredelse.

Retskrivningsordbogen, Nudansk Ordbog, Den Danske Ordbog, Ordbog over det danske Sprog og diverse netordbøger har opslag om *næseblod*, men ikke om *blodnæse*. I avisdatatabasen infomedia finder man 39 eksempler på *blodnæse* i perioden 1.1.2006 til 1.5.2008, mens antallet af artikler med ordet *næseblod* er 403 i samme periode. Også på internettet finder man adskillige forekomster af *blodnæse*, men flest af *næseblod*.

Betydningen af de to ord er måske også en smule forskellig, men der er tale om en svag nuance som sikkert ikke alle er enige i. Udtrykket *at få blodnæse* betyder 'at man har en næse som bløder'. Udtrykket *at have/få næseblod* betyder ifølge Den Danske Ordbog 'blødning fra næsebor el. næsehule' og 'undertiden også om blod der stammer fra en sådan blødning'. Altså er der hos nogle sprogbrugere måske en forskel i fokus: 1. 'en næse som bløder' kaldes *blodnæse*, 2. 'en blødning fra næsen' kaldes *næseblod*.

Man kan anføre at *næseblod* kunne have

heddet *næseblødning* hvis afledningen havde været regelmæssig. Der findes således ikke andre sammensætninger hvor andetleddet *-blod* betyder 'blødning', men der findes sammensætninger med afledningen *-blødning*, fx *pulsåreblødning, hjerneblødning*.

Det beslægtede ord *blodtud* er i Den Danske Ordbog defineret som 'næse der bløder efter at være blevet ramt af slag (uformelt)' – det opfatter en del sprogbrugere som et lidt slangpræget udtryk for noget man får i forbindelse med boksning eller vold (måske især blandt voksne).

Måske er der ikke tale om en betydningsforskel, men snarere at *blodnæse* bare er en variantform af *næseblod* som bruges af nogle sprogbrugere. At dette er en mulighed, kan man se af at *blodnæse* er opslagsord i *Ømålsordbogen* (bd. 2, 1994). Ordbogen siger at det betyder det samme som næseblod, og at det bruges på Østfyn og Sydfyn (som betydning 2 anføres: 'blodig næse, blodtud').

Om det er det øst- og sydfynske som har bredt sig til hele landet, eller om *blodnæse* har eksisteret som en primært talesproglig variantform blandt børn (i visse dele af landet) i lang tid, er meget svært at afgøre. Børns talesprog, og talesprog i det hele taget, er ikke på samme måde som voksnes skriftsprog tilgængeligt i søgbare tekstsamlinger (korpuser), og derfor er man mere afhængig af de observationer som gøres i dagliglivet.

IEM

Ku(g)leskør

SPØRGSMÅL: Jeg har altid troet at det hed *kugleskør*, men nu har jeg fået at vide at det i virkeligheden hedder *kuleskør* - altså uden g. Er det virkelig rigtigt?

SVAR: Nej, ikke helt. Ifølge Retskrivningsordbogen (3. udg., 2001) kan man skrive både *kugleskør* og *kuleskør*. Og tilsvarende kan man også skrive både *en skør kule* og *en skør kugle*. Sammensætningen *ku(g)leskør* har været med i Retskrivningsordbogen siden 1996; ordforbindelsen *en skør ku(g)le* siden 1986.

Både *ku(g)leskør* og *en skør ku(g)le* er dog ældre, og oprindeligt brugte man varianterne uden g. Det skyldes at det ord der gemmer sig i udtrykkene, er det gamle dialektord *kule*, der betyder 'gammel, dårlig hest' (jf. Politikens Nudansk Ordbog med etymologi, 3. udg., 2005). Det er vist ikke et ord der bruges meget nu om dage, i hvert fald ikke uden for hestekredse, men i ældre litteratur kan man undertiden støde på det. I romanen *Den unge Erik* fra 1921 af Simon Kock kan man fx læse om en hest at den aldrig blev "kvikket op med Pisk eller Slag, kun med hjertelige Skældsord: din Kule, din Svineblære, naada din beskidte Møgaraber". Og tidligere kunne man også se ordet i forskellige sammensætninger, fx *arbejdskule*. Det blev brugt i militærslang om de såkaldte arbejdssoldater, altså soldater der ikke hørte til det egentlige militær, men udførte andet arbejde af forskellig art.

Uden for dialekterne har ordet *kule* sandsynligvis kun været kendt i netop udtrykkene

kuleskør og *en skør kule*. Og det er formodentlig grunden til at det er blevet omtolket til det mere velkendte ord *kugle*. Det udtales på samme måde, og det giver jo også meget god mening i de to udtryk: Man kan være *skør i kuglen* (hvor *kuglen* er slang for 'hovedet', jf. også et udtryk som *skør i bolden*), og så kan man vel også være *kugleskør* eller *en skør kugle*. Man kan også tænke på at en kugle er sådan en rund tingest der hopper forvirret rundt, og sådan opfører man sig måske også hvis man er *kugleskør*.

Vi kan ikke med sikkerhed sige hvornår stavemåderne med g er dukket op, men det ældste eksempel i Ordbog over det danske Sprog (supplementsbind 4, 2001, under opslagsordet *Kule*) er fra begyndelsen af 1950'erne: "morfaren .. Han var jo en skør kugle" (Carl Erik Soya: Sytten I-III, 1953-54).

Med tiden vil stavemåderne med g muligvis løbe af med sejren. En søgning i artikel-databasen Infomedia (www.infomedia.dk) i avisartikler fra perioden 1.1.1998-1.1.2008 gav således i alt 417 eksempler på *kugleskør* (med tilhørende bøjningsformer), mens der var 123 eksempler på *kuleskør* (med tilhørende bøjningsformer). I samme periode var ordforbindelsen *skør kugle* brugt 54 gange, mens der var 21 eksempler på *skør kule*.

JNJ

Kokosnød(de)olie

SPØRSMÅL: Hedder det *kokosnødotie* eller *kokosnøddeolie*? Stavekontrollen sætter en rød streg under *kokosnøddeolie*, men jeg synes det lyder mest rigtigt.

SVAR: Både *kokosnødotie* og *kokosnøddeolie* må regnes for korrekte. Retskrivningsordbogen (3. udgave, 2001) indeholder foruden ordet *nød* (i betydningen 'frugt', som er den der er relevant her) 15 sammensatte ord der ender på *-nød*. Nogle af disse opslagsord har oplysninger om ordets form når det optræder som første led i et sammensat ord, andre ikke.

Ved *nød* angives det således at det har formen *nødde-* i sammensætninger. Ved *jordnød*, *valnød*, *hasselnød* angives det at formen er enten *-nød-* eller *-nødde-*:

jordnød *sb.*, -den, -der, *i sms.* jordnød- *el.* jordnødde-, *fx* jordnød(de)olie.

valnød *sb.*, -den, -der, *i sms.* valnød- *el.* valnødde-, *fx* valnød(de)træ.

hasselnød *sb.*, -den, -der, *i sms.* hasselnød- *el.* hasselnødde-, *fx* hasselnød(de)postej.

Ved de sidste 11 – (foruden *kokosnød* er det *betelnød*, *bræknød*, *cashewnød*, *kolanød*, *lambertsnød*, *muskatnød*, *paranød*, *pekannød*, *pebernød*, *pistacienød*) er der ingen angivelse af ordets form i sammensætninger. Måske har dem der har lavet stavekontrollen, forstået den manglende oplysning som et påbud om at ordets form skal være den samme i sammensætninger som i opslagsordet.

Men det ville betyde at *oliventræsskål* ('skål af oliventræ') skulle være forkert, for der er ikke oplysninger i opslaget *oliventræ* om hvordan ordets form er i sammensætninger. Men parallellen til *egetræ* viser at denne type ord har fuge-*s*, og at *oliventræsskål* er den korrekte form (medmindre der er tale om en 'træsskål til oliven') – se svaret om fuge-*s*'er på sproget.dk.

Opslagene *jordnød*, *valnød*, *hasselnød* viser tilsvarende at denne type har valgfrihed mellem former på *-nød-* og former på *-nødde-*, og det gælder altså også *kokosnød*.

OR

Meddelelse

Fra og med 2009 vil abonnementsprisen for en årgang af Nyt fra Sprognævnet være 100 kr.

Husk at man kan betale abonnementet via PBS. Der findes en formular til dette på Sprognævnets hjemmeside: <http://www.dsn.dk/nfs/nytfsn.htm>.

Nyt fra Sprognævnet

2008/4 · december

PP DANMARK

id.nr: 47372

**Generationsprog – myte eller
virkelighed?** 1

Italesættelse: Historien om et ord 7

Nordisk: Sprog i Norden 2008 10

SPØRGSMÅL OG SVAR

Hun ser ked ud af det 10

Ud ad/af øjenkrogen 11

Skole-hjem-samtale 12

Blodnæse og næseblod 13

Ku(g)leskør 14

Kokosnød(de)olie 15

Meddelelse 15

Næste nummer udkommer i marts 2009

Ansvarshavende redaktør: Sabine Kirchmeier-Andersen

Redaktionssekretær: Jørgen Nørby Jensen

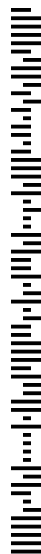
ISSN 0550-7332

Layout: Falcon Grafisk Design · Tryk: Malchow A/S, Ringsted

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 90 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement hos Sprognævnet.

Usignerede artikler og artikler med initialer giver udtryk for Sprognævnets mening. Artikler med navn giver ikke nødvendigvis i enhver henseende udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Dansk Sprognævn

Njalsgade 136 · DK-2300 København S

Abonnement mv.:

Telefon: 35 32 89 82 eller
moerch@dsn.dk

Spørgetelefon: 35 32 89 90

(Mandag-torsdag 10-12 og 13-15,
fredag 9.30-12.30)

www.dsn.dk

www.sproget.dk